

10. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: Навчальний посібник. – К.: ІПППО АПН України, 2006. – 530 с.
11. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Кишинев: Лумина, 1978. – С. 131-132.
12. Тудела Р. О пользе шахмат // 64 – Шахматное обозрение. – 1986. – № 21. – С. 10-11.
13. <http://www.chess555.narod.ru/knyazeva1.htm> Князева В.В. «Шахматная идея творческого развития личности» от 26.07.2007. Первоисточник: Князева В.В. Шахматная идея творческого развития личности / В.В. Князева. Материалы региональной научно-практической конференции «В.А. Сухомлинский и современная школа Урала, Сибири». – Ч. 2. – Оренбург : ОГПУ, 2003. – С. 136-145.

The article presents the methodical recommendations, which reveal ways of formation elements intellectual culture of senior pre-school children while teaching to play chess. The personal intellectual approach was described with ways of its use in professional preparation of parents, educators and practical psychologists.

Key words: personal intellectual approach, intellectual culture, senior pre-school children, play chess.

Отримано: 17.06.2009

УДК 159.9 (092): 94 (477.43)

О.А. Чеканська

ВАЖЛИВІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ І СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ Й.Й. РОЛЛЕ

У статті ставиться за мету проаналізувати наукову діяльність подільського вченого Й.Й. Ролле та визначити його внесок у соціально-психологічні дослідження регіону.

Ключові слова: психічне здоров'я, соціальна гігієна, Поділля, психогігієна, історія психології.

В статье анализируется научная деятельность подольского ученого Й.Й. Ролле и определяется его вклад в социально-психологические исследования региона.

Ключевые слова: психическое здоровье, социальная гигиена, Подолье, психогигиена, история психологии.

В українському суспільстві, як і в інших сучасних демократичних державах міжнародної спільноти, життя та здоров'я лю-

дей визнаються вищими соціальними цінностями [5, с. 12]. На думку Желібо Є.П., здоров'я є своєрідним дзеркалом соціально-економічного, екологічного, демографічного, психологічного і санітарно-гігієнічного благополуччя країни, одним із соціальних індикаторів суспільного прогресу, важливим чинником, який впливає на якість та ефективність трудових ресурсів [10, с. 25].

Упродовж багатомілітарної історії людства на різних етапах розвитку суспільства вивченню проблем здоров'я завжди приділялася велика увага. Представники різних наук та фахів робили спроби проникнути в таємниці феномена здоров'я, визначити його сутність для того, щоб навчитися вміло керувати ним, економно використовувати здоров'я упродовж усього життя та знаходити засоби для його збереження [4; 10].

Як відомо, стан здоров'я людей залежить від багатьох чинників. За класифікацією американського вченого Робінсона, фактори, що впливають на здоров'я, можна розділити на чотири великі групи: спосіб життя (51-52% впливу); стан навколишнього середовища (20-21%); біологічні чинники (19-20%); обсяг і якість медичної допомоги (8-9%) [17, с. 98]. Ця статистика свідчить про перевагу саме соціальних впливів на здоров'я людей. Тому історичний аналіз соціально-психологічних проблем здоров'я та їх обґрунтування у різних регіонах країни є необхідним елементом розвитку науки історії української психології. Їх вивчення торкалося лише діяльності деяких регіонів, зокрема Західної, Наддніпрянської, Південної України та залишається нерозкритою територією Поділля.

З середини XIX століття у зв'язку з високою смертністю і захворюваністю на Поділлі особливе місце почали приділяти питанням здоров'я. Важливу роль у той період відіграла діяльність подільського лікаря-психіатра, соціал-гігієніста Й.Й. Ролле [9, с. 35].

Доктор Й.Й. Ролле як спеціаліст з соціальної гігієни просвітник і психіатр головну увагу впродовж 60-х – початку 90-х років XIX ст. зосереджував на з'ясуванні дійсного стану санітарії та гігієни на Поділлі, вивченні його позитивного і негативного впливу на зростання захворюваності, смертності, на демографічні процеси, на соціально-економічне життя населення краю й на розробку дієвих заходів, рекомендацій і методів пропаганди по формуванню та підвищенню загальної й медично-психологічної культури усіх мешканців регіону [2, с. 56-64].

Науковий доробок Й.Й. Ролле є надбанням двох культур – української і польської. У XIX столітті прогресивний лікар, вчений та суспільний діяч Йосип Ролле був дуже відомим не тільки на Поділлі, в Росії, але й у країнах Західної Європи. Він написав понад 300 наукових праць російською і, переважно, польською мовами, в яких висвітлював найактуальніші питання соціальної гігієни, медицини, психіатрії, історії медицини на Поділлі [3, с. 265].

При матеріальній допомозі Статистичного комітету Й.Й. Ролле як представник соціальної гігієни, психіатр і лікар-учений оприлюднив ряд важливих науково-популярних праць про санітарно-

гігієнічний та соціально-психологічний стан міст, містечок і сіл, умови життя, побуту і роботи трудових верств населення та на виробництві. Зокрема, у другій половині XIX століття Й.Й. Ролле працював лікарем-інспектором цукрових заводів Подільської губернії, приділяв велику увагу поліпшенню здоров'я робітників, як у фізичному, так і психологічному плані, що детально висвітлив у своїй праці «Гігієнічні нариси Подільської губернії» [11; 13]. У нарисі автор уперше розгорнув соціальні аспекти умов життя і побуту населення краю, дав детальну характеристику питанню «Про вплив ремесел на здоров'я народу». Проаналізувавши захворюваність серед робітників, Й.Й. Ролле дійшов висновку, що головною причиною її є соціальні недоліки. Подав історію санітарно-гігієнічного стану регіону, виявив її соціально-економічні причини, звернувся до заводчиків з метою прояву ними почуття справедливості й людяності, радив запровадити нормований робочий день, поліпшити умови праці, проживання та ін. [2; 12].

Й.Й. Ролле сприяв популяризації серед населення здорового способу життя, загальної особистої гігієни, викорінення невігластва й забобонів, різних видів шарлатанства у справі охорони здоров'я, шляхів лікування та ін. Прикладом може слугувати конкретна його публічна діяльність на ниві поширення серед населення належних санітарно-гігієнічних і медичних знань [3, с. 270; 8].

70-80-ті роки XIX ст. він часто запрошувався у навчальні заклади Кам'янця-Подільського для читання дисциплін з санітарії та гігієни й зарекомендував себе авторитетним педагогом, лектором і вихователем учнівської молоді. В основному Й.Й. Ролле викладав у міських чоловічій та жіночій гімназіях. 1879 року Й.Й. Ролле було запрошено прочитати курс лекцій з гігієни у місцевій Подільській православної духовній семінарії. У 1880 році вони вийшли окремою книгою під назвою «Популярная гигиена. Курс лекций, прочитанный в православной духовной семинарии» [14] й, таким чином, були поширені для всієї громадськості, стали методичним посібником для культурно-освітніх і медичних закладів не тільки Поділля.

Всього Й.Й. Ролле прочитав семінаристам шість лекцій, які вражають обширністю і ґрунтовністю систематизованого фактичного матеріалу з медичного, соціально-економічного, природничого-психологічного, побутового та культурного життя населення Поділля в контексті проблем охорони здоров'я. У вступі до своїх лекцій Й.Й. Ролле зазначив: «Гігієна – це мистецтво поставити здорову чи хвору людину, яка мешкає самото чи в суспільстві, в найсприятливіші умови для правильного фізичного, інтелектуального та морального розвитку ...» [13, с. 3].

Курс своїх лекцій Й.Й. Ролле розпочав з розгляду значення атмосферного тиску і чистого повітря в житті людини. Зокрема, він наголошував: «Для людини дуже важливе чисте повітря, бо яке повітря, така кров». Далі, для прикладу, лектор описав житла подільських селян, «де віконця завжди наглухо забиті, брудні, пропускають мало світла, а інколи не пропускають його зовсім. У такій хатині живе 5-7 чоловік, у сусідніх сінях – твари-

ни, кури, свині. Стеля низька, духота нестерпна... Надзвичайно важко у такій атмосфері живеться дітям, котрі при першій епідемічній хворобі стають її жертвами». Тому він закликав майбутніх священників пояснювати своїм парафіянам, щоб вони мали в своїх хатах віконні кватирки, які б щодня відчинялися, що необхідно готувати їжу в спеціальній кімнаті, з котрої не поширювався б по домівці шкідливий чад, що викликає головний біль, небезпечні приливи крові до мозку і часто – смерть [13, с. 1-8].

Наступна лекція була присвячена впливу світла на людський організм. «Світло, як і чисте повітря, складає неодмінну умову нормального життя, – пояснював слухачам Й.Й. Ролле, – без якого розвиток його уповільнюється... Цікаві дослідження, зроблені в останній час відносно різних кольорів світла. Різниця ця настільки має вплив на організм, що деякі з вчених (Ponza) лікують з великим успіхом душевнохворих, оточуючи середовище блакитним кольором (стіни, кімнати, вікна, одяг. Доведено, що: 1) фіолетовий колір, сприяє розвитку організму, після нього перше місце у цьому відношенні займає блакитний, потім жовтий і білий; 2) червоний та зелений діє негативно; 3) темний – затримує чи сповільнює розвиток)» [13, с. 10-12].

У третій лекції, присвяченій особливостям клімату Поділля, Й.Й. Ролле відзначав, що за природними умовами цей край аналогічний європейським курортам. Але, наголошував, що як висока, так і низька температура перешкоджає нормальному розвитку організму: «Висока атмосферна теплота розвиває роздратованість, так званий нервовий темперамент... Помірний чи недовготривалий холод можна назвати збуджуючим мотором, так як він викликає потребу руху, організм намагається протидіяти зовнішньому середовищу, це так званий сангвінічний темперамент: комбінація швидка, воля тверда, сила та рух могутні. Довготривалий холод заспокоює. Холод, як і теплота, діють не завжди однаково, що залежить від віку суб'єкта, стану збудження чи спокою, сну чи активності, від морального чи інтелектуального настрою, так, наприклад, деякі душевнохворі бувають нечутливі до холоду». Й.Й. Ролле подає приклади залежності впливу природних умов на життєдіяльність відомих діячів, а саме: «Північний народ більше відрізняється на ниві природних наук, математики, а менше на ниві мистецтва: в Англію їдемо навчатися мануфактурі та промисловості, в Італію – живопису і скульптурі. Поети – Пушкін, Лермонтов, Жуковський, Некрасов, що складають славу Росії, народилися або в південній, чи в середній її смузі; на далекій півночі тільки один Ломоносов, який став відомим, але це більше мислитель філософ, ніж поет» [13, с. 24-29; 16].

Четверту та п'яту лекцію Й.Й. Ролле присвятив атмосферним опадам. Зі метеорологічних спостережень, лектор, зосередив увагу на блискавках. Зазначаючи, що повітряна електрика впливає на нервову систему і викликає деякі хвороби, наприклад, істеріку, іпохондрію, меланхолічний настій. Й.Й. Ролле, наголошував на необхідності вивчення умов, у яких проживає

подільський народ, для запобігання, що шкодить і засвоєнню, що корисно [13, с. 35-42].

Шоста лекція Й.Й. Ролле курсу «Популярної гігієни» найбільш вартісною для історичної науки та краєзнавства. В ній подано повну характеристику Подільської губернії [13, с. 55-60].

Отже, у короткому курсі «Популярної гігієни» Й.Й. Ролле, викладено для сприйняття важливий матеріал. З одного боку, це унікальна статистика, яка охоплює всі сторони життя Поділля: соціально-економічного, природничого та екологічного стану, а з іншого – ці лекції сприяли підвищенню загальної санітарно-гігієнічної, психологічної та медичної культури населення краю, що були направлені на полегшення життя людей Подільської губернії, тому можна стверджувати, що вивчаючи проблеми санітарно-гігієнічного стану Поділля в різні часи, Й.Й. Ролле виступив у ролі одного з фундаторів наукового фаху з психогігієни, як науки [2; 3]. Й.Й. Ролле скеровував свої зусилля на духовний розвиток особистості, пропонуючи громаді розглядати цей розвиток через освіченість. Він стверджував, що саме через освіченість людина відкриває і перетворює світ, реалізує власний духовний потенціал [7, с. 57].

Іншим напрямком просвітницької діяльності Й.Й. Ролле були його періодичні виступи у 70 – на початку 90-х років перед громадськістю Кам'янця-Подільського, а іноді в інших містах губернії з публічними, як вони тоді іменувались, народними лекціями, в першу чергу з санітарії, гігієни та організації здорового сімейного і громадського способу життя, які він читав за завданням місцевих відділень товариства Червоного Хреста та місіонерського людинолюбивого товариства. Просвітницькі лекції за своїм змістом доповнювали його навчальний курс «Популярна гігієна», але були більш пристосовані до широкої аудиторії слухачів [13; 14]. Результати психогігієнічних досліджень Й.Й. Ролле дієво використовувались впродовж другої половини XIX – початку XX століття для публічних лекцій та написання популярних статей для місцевої преси, бралися до уваги при розробці програм, інструкцій різного роду санітарних інспекцій та діяльності комісій на виробництві, впроваджувалися у навчальний процес освітніх закладів регіону. Влада змушена була реагувати на виявлені недоліки, критичні зауваження й рекомендації Й.Й. Ролле і видавати відповідні циркуляри та розпорядження щодо поліпшення гігієни й санітарії та медичного обслуговування мешканців Поділля [3; 6].

Й.Й. Ролле здійснив цикл наукових публікацій про розвиток охорони здоров'я та стан захворювань у соціальному аспекті на Поділлі в XV-XVIII ст. З-поміж них не втратили своєї актуальності до сьогодні його дослідження «Доброчинні заклади і шпиталі в давньому Подільському воеводстві» (1864), в якому ґрунтовно проаналізовано роль вірменської общини краю в становленні медичної служби, «Матеріали для медикотопографічного і гігієнічного опису Подільської губернії» (1865), «Матеріали до історії проституції і судової медицини в Польщі у XVII і XVIII ст.» (1862), «Нотатки до історії венеричних хвороб

у Польщі» (1864), «Нарис гігієни Поділля на тлі статистики» (1864) та ін. Особлива цінність цих праць полягає в тому, що вони засновані на вивченні рукописних джерел з місцевих монастирських, церковних і приватних архівів [2, с. 86-90].

Окремо Й.Й. Ролле приділив увагу питанню про міську проституцію на Поділлі. В одному з розділів: «Публічність і проституція в Кам'янці і на Поділлі», він дає детальний опис цієї проблеми від її причин до її наслідків: «Всі жінки, які потрапляють у публічні дома скаржаться на нещасливе кохання, втечу з дому, або вигнання і безвихідне матеріальне положення» [9, с. 130]. Й.Й. Ролле вважав, що врятування таких жінок від вулиці є обов'язком кожного доброго благодійника, товариства чи особи, «... бо справді, нічого немає страшнішого, ніж ті вуличні жінки». Ось як він описує їх: «Нещасні, напівголі, часто опухлі, безсоромні, вульгарні у своїй поведінці і настирливі у своїх домаганнях, що важко від них відбитись, втекти, незважаючи на огиду до них. Такі жінки – вуличні напасниці далеко страшніші за парижанок на Слісейських полях. Там, у Парижі, їх біда заставляє до інших промислів, а в нас – опущеність і алкоголізм» [9, с. 128].

У другій половині XIX століття місто Кам'янець-Подільський набуло визнання як важливий науковий центр України та поза її межами в галузі медичних та гігієнічних знань [3, с. 206]. З ініціативи групи лікарів, які проживали у Кам'янці-Подільському, – О. Кремер, О. Наркевич, К. Пшиборовський, А. Баранецький, Л. Ковальський, Е. Фаренгольц та інші, до яких у 1861 році прилучився Й.Й. Ролле, було створено 14 жовтня 1859 року Товариство подільських лікарів [2, 95].

Товариство подільських лікарів відіграло роль центру передових медичних фахівців Південно-Західної Росії, і було єдиним товариством з чітким соціально-гігієнічним направленням своєї діяльності. Науково-громадське Товариство подільських лікарів вивчало у медичному відношенні місцевості губернії, проводило аналіз хвороб відносно діагностики та терапії, вивчало статистичні дані про захворюваність і смертність, слідкувало за розвитком медичних наук і впроваджувало їх досягнень у практику, сприяло підвищенню рівня суспільного здоров'я Подільської губернії, займалось науково-практичною діяльністю [11, с. 21-23].

Й.Й. Ролле як секретар Товариства займався веденням протоколів засідань, вів ділове листування з науковими товариствами лікарів Парижа, Москви, Петербурга. Він, обмінюючись та отримуючи досвід інших країн, організовував допомогу населенню Подільської губернії. А саме, разом з прогресивними лікарями міста Й.Й. Ролле сприяв побудові безкоштовної поліклініки для бідних людей. Неодмінним завідуючим був Й.Й. Ролле. Він утримував заклад власним і коштом друзів – меценатів, забезпечив його необхідним обладнанням, безкоштовним медичним обслуговуванням, ліками і харчуванням хворих. Організував курси повивальниць (акушерок). Для налагодження роботи цих курсів Й.Й. Ролле організував збір коштів, набір слухачів, викладав тут санітарію і гігіє-

ну, залучав до ведення занять самих досвідчених медиків міського шпиталю. З роками курси акушерок перетворилися у своєрідний державний медичний заклад, який значно підвищив культуру медичного обслуговування породіль і зменшив смертність дітей при пологах та догляді до одного року на Поділлі. Створив віспощеплювальний пункт. Й. Ролле опікувався бідною шкільною молоддю. Він збирав гроші у багатих пацієнтів та з власної ініціативи запровадив стипендію для найбіднішого вихованця чоловічої гімназії. При його підтримці у місті було засновано притулок для дорослих сліпих людей, в якому їх навчали азам освіти, здійснювали безкоштовне лікування та залучали до суспільно-корисної праці [1; 18].

Займаючись службовими питаннями, Й.Й. Ролле багато часу проводив серед народу. Постійно стикаючись з хворобами, бідністю і горем, робить усе можливе для поліпшення стану охорони здоров'я людей. Така стурбованість про стан побуту і жахливі санітарно-гігієнічні умови життя та праці насамперед міської бідноти і селян, ремісників і робітників України й, зокрема, Поділля сформувала в Й.Й. Ролле сталу й активну суспільно-корисну позицію, якої він діяльно притримувався до кінця своїх днів. Прикладами критичного ставлення Й. Ролле до побутових умов життя різних верств населення усіх національностей і віросповідань у розрізі діяльності Товариства подільських лікарів були його публікації у «Матеріалах до топографії і лікарської статистики», «Кам'янець: плани і вулиці, канали і стоки» (у співавторстві з О. Кремером), «Про освітлення Кам'янця і його приватних помешкань» та ін. Крім того, Й.Й. Ролле за завданням Товариства подільських лікарів оприлюднив статті і розвідки: «Про військовий набір у єврейському стані», «Освячення жител Кам'янця-Подільського», «Про кладовища та будинки для зберігання покійників», «Про релігійні обряди і їх вплив на здоров'я» тощо. В галузі психічних хвороб найбільше статей написав др. Й.Й. Ролле. Особливо це стосується великої праці про спадковість розумових хвороб та дисертаційну роботу з психіатрії «Психічні захворювання». Також, вагомим місцем займали його публікації з історії медицини подільського краю. Завдяки написанню яких, на думку С.Е. Баженової, Й.Й. Ролле усе більш формувався як знавець і дослідник середньовічної епохи і виступив одним з фундаторів історії медицини як науки [3; 16; 19].

Усі вищезазвані праці Й. Ролле з історії медицини та сучасного йому побуту і санітарно-гігієнічного стану на Поділлі для нинішньої української науки є вкрай важливим джерелом для вивчення етнології й народознавства краю. Вони засвідчили глибокі знання Й.Й. Ролле умов життя народу, звичаїв, традицій, обрядів, які повною мірою знайшли своє втілення у циклі його історичних оповідань та монографій [3, с. 263; 15].

Підсумовуючи вище наведені факти, слід зазначити, що науково-громадська та просвітницька діяльність Й.Й. Ролле як талановитого науковця, лікаря-психіатра, викладача сприяла покращенню стану охорони здоров'я, психогігієнічної і медичної культури населення Поділля й розвитку духовності особистості. За-

ймаючись проблемами минувшини Польщі, України, в тому числі Поділля, вивченням санітарно-гігієнічного стану Поділля в різні часи, Й.Й. Ролле виступив у ролі одного з фундаторів наукового фаху з психогієни як науки. Створені ж ним праці з психіатрії, практичної медицини, санітарії та гігієни, статистичні довідники, навчальні лекційні курси й сьогодні слугують базою для вивчення набутого Й.Й. Ролле досвіду, наслідування й використання, а також важливим джерелом для дослідження історії психологічної думки на Україні, в тому числі Поділля у другій половині XIX – початку XX століття. Й.Й. Ролле своєю науково-творчою діяльністю сприяв розвитку духовності особистості та зміцненню психічного здоров'я населення Поділля. Любов і повага до духовної спадщини рідного народу, вимогливість до себе, потреба у саморозвитку та самовдосконаленні були провідними ідеями, які Й.Й. Ролле відображав у своїх творах та пропагував серед населення Поділля.

Список використаних джерел

1. Антонович В.Б. Иосиф Иосифович Ролле (Некролог) // Киев: Старина, 1894. – № 2. – С. 305-310.
2. Баженова С.Е. Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість // Вид. 2. – К.-П., 2002. – 178 с.
3. Баженова С. Від романтизму до реалізму. «Українська школа» в польській літературі 20-90-х років XIX ст.: етапи діяльності, історія України в творчості її представників. Монографія. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2009. – 400 с.
4. Болтівець С.І. Педагогічна психогієна: теорія та методика: Монографія. – К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. – 302 с.
5. Васильєва О.С., Филатов Ф.Р. Психология здоровья человека. – М.: Академия, 2001. – 352 с.
6. Вінковецький С.Я., Воловик В.П. Ролле Антоній Йосип // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1972. – Т. 4.
7. Вчені Поділля: Фундаментальні наукові праці: Матеріали Республіканської науково-практичної конференції, присвяченої 55-річчю визволення України від фашистських загарбників. Під заг. ред.: Шалімов О.О., Мороз В.М. – Хмельницький – Вінниця. – «Поділля», 1999. – 351 с. – Ч. 1.
8. Головка В.О. Академік Йосип Ролле – лікар соціал-гігієніст // Актуальні питання медицини: Матеріали республіканської науково-практичної конференції. – Хмельницький, 1998.
9. Головка О.Ф. Медицина Поділля (кінець XVIII – початок XX ст.). – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – 236 с.
10. Желібо Є.П., Чмир А.І., Троян В.С., Савінов Є.О. Безпека життєдіяльності: Курс лекцій. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 356 с.
11. Мазурик Є.В. Нариси про минуле і сьогодення медицини Кам'янець-Подільського і Хмельниччини. – Кам'янець-Подільський: Абетка. – 1999. – 284 с.

12. Психологический словарь / Под ред. Войтка В.И. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
13. Ролле Й. Гигиенические очерки Подольской губернии // Труды Подольского губернского статистического комитета. – Каменец-Подольск, 1869. – 64 с.
14. Ролле И. Популярная гигиена. Курс лекций, прочитанных в Подольской духовной семинарии // ПЕВ. – 1879. – № 10-20; Окр. відб. Каменец-Подольск, 1880. – 60 с.
15. Роменец В.А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття: Навч. посібник. – К., 1995. – 614 с.
16. Сікорський І. Задачі нервово-психічної гігієни і профілактики. – К., 1907. – С. 3-4.
17. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / Під заг. ред. Ю.В. Вороненка, В.Ф. Москаленка. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. – 680 с.
18. Яворовський Н.И. Воспоминания о Иосифе Иосифовиче Ролле // Труды Подольского церк. историко-археолог. общества. – Вып. X. – К-П., 1904. – 509 с.
19. Rolle J.A. Choroby umyslowe // Notatki. – Petersburg, 1863. – Cz. 1-2.

In the article belongs for a purpose to analyses scientific activity of podilsky scientist Y.Y. Rolle and to define his payment in socially psychological researches of region.

Key words: psysical health, social hygiene, Podillya, psychohygiene, history of psychology.

Отримано: 30.06.2009

УДК 155.9

М.В. Шевченко

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються особливості емоційного стану дітей із загальним недорозвиненням мовлення при переході до навчання у загальноосвітній школі. Аналізуються теоретичні дані, результати клінічних та психолого-педагогічних досліджень дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Визначаються ключові проблемні питання майбутнього дослідження.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, адаптація, емоційні стани, страх.

В статтє рассматриваются особенности эмоционального состояния детей с общим недоразвитием речи при переходе к обучению в